

XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sincar Sancağı'nın Demografik ve Ekonomik Durumu

Demographic and Economic Situation of Sinjar Sanjak in the First Half of the XVI. Century

Araştırma Makalesi – Research Article

Durmuş Volkan KARABOĞA

Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü

durmuskaraboga@sdu.edu.tr, ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-9184-3550

Öz

Tarih boyunca birçok seyyahın dikkatini çeken Sincar, günümüzde Irak toprakları içerisinde yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılarak, sancak statüsü ile idari yönden Diyarbekir Eyaleti'ne bağlanmıştır. 16. yüzyılın ilk yarısında, 1518 ve 1523 senelerinde olmak üzere sancakta iki tahrir gerçekleştirilmiştir. 1518 yılında sancağın şehir merkezinde mahalle yapılanmasının bulunmadığı, Müslim ve gayrimüslim nüfusun bir arada yaşadığı görülmekte iken, 1523 yılında sancak merkezi, mahallelere ayrılmış, Müslim ve gayrimüslim nüfus ayrı mahalle ünitelerinde kaydedilmiştir. Diğer taraftan şehirde yaşayan şahısların adlarına bakıldığında önemli bir kısmının Arapça olduğu, hatta gayrimüslim nüfus arasında dahi Arapça isimlerin yaygın olduğu tespit edilmiştir. Nitekim bu durum, Müslim ve gayrimüslim nüfus arasındaki sosyal etkileşimin üst seviyede olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Ekonomik faaliyetler açısından bakıldığında sınıî ve ticari hayatın çok canlı olmadığı sancakta, tarım ve hayvancılığın sancak ekonomisine önemli derecede katkı sağladığı bilinmektedir. Bu çalışmada, 1518 ve 1523 yıllarına ait arşiv kayıtlarının ışığı altında, Sincar Sancağı'nın nüfus, yerleşme ve sosyo-ekonomik özelliklerine dair bilgiler ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sincar, Sancak, Demografi, Ekonomi, Üretim.

Abstract

Sinjar, which has drawn the attention of many travelers throughout history, is located within the territory of Iraq today. Sinjar joined the Ottoman lands during the reign of Yavuz Sultan Selim, and was administratively connected to the Diyarbekir Province with the status of Sanjak. In the first half of the 16th century, in 1518 and 1523, two tax registrations took place in the Sanjak. In 1518, while it was elicited that there was no neighborhood structure in the city center of the Sanjak and the Muslim and non-Muslim population lived together, in 1523 the Sanjak center was divided into neighborhoods, and the Muslim and non-Muslim population was recorded in separate neighborhood units. Besides, when the names of the people living in the city were examined on the archive records, it was ascertained that a significant part of them was Arabic, and Arabic names were common even among the non-Muslim population. As a matter of fact, this situation was crucial with regards to demonstrating that the social interaction between Muslim and non-Muslim population was at a high level.

Concerning economic activities of the Sanjak, where industrial and commercial life was not very active, it was elicited that agriculture and animal husbandry contributed significantly to the Sanjak economy. In this study, in the light of the archival records of the years 1518 and 1523, information about the population, settlement and socio-economic characteristics of Sinjar Sanjak was unveiled.

Keywords: Sinjar, Sanjak, Demography, Economy, Production.

Giriş

Günümüzde Irak topraklarında yer alan Sincar, Musul'un 140 km batısında konumlanmış olup, kuzeyinde Nusaybin, batısında Habur ve güneyinde Deyr ve Ana sancakları ile çevrili idi. Sancak mezkur adını, Musul'un batısında bulunan ve güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan Sincar Dağı'ndan almıştır.¹ Şehrin gelişmesi, müsait coğrafi durumundan kaynaklandığı gibi, buna şehrin çöl bölgesinde tek başına mahsuldar bir dağ yamacında bulunuşu da yardım etmiştir.² Sahip olduğu stratejik ve coğrafi konumu dolayısıyla tarih boyunca birçok seyyahın da dikkatini çeken Sincar'ın tarihi coğrafyasına dair ulaşabildiğimiz ilk nitelikli veriler, X. yüzyıl coğrafyacılarından olan Nusaybinli Ebu'l Kasım İbn Havkal'ın *Sûrat el-Arz : Yer'in Haritası* adlı eserinin tercümesi niteliğinde olan *10. Asırda İslâm Coğrafyası* (2017) isimli kitabında geçmektedir. İbn Havkal yöre ile ilgili izlenimlerini şu şekilde aktarmaktadır:

(...) Beled³'den 9 fersah⁴ uzaklıkta, bir dağın eteğinde, ovada bulunur. Akarsuları, pınarları, sulanan, sulanmayan yerleri vardır. Çiftlikleri iyicedir. Şehrin etrafında halkını koruyan taştan müstahkem bir sur bulunur. Fiyatları ucuz, hayratı bol, soğuk ülkelerdeki gibi yazlık-kışık somak, ceviz, badem, zeytin, turunç, susam, nar gibi yaş kuru meyveleri bol bir yerdir. Irak'a çeşitli yörelere gönderilir. Şehrin kuzey batısında Hıyal vadisi bulunur. Burası Diyar-ı Rabîa⁵ vadilerinden biri olup ağaçlık, verimli, çiftlikleri, otları bol bir yerdir. Burada Benû Kuşeyr, Benû Nümyer, Benû Akil, Benû Kilab'a mensup Araplar oturur, kervanlara muhafızlık yaparlar. Zamanımızda el-Cezire'de, Hit, Enbar bölgesi haricinde Sincar'dan daha çok hurmalık yer yoktur.⁶ (...)

XIV. yüzyılda Ebü'l Fidâ ve İbn Batuta'nın da bu yöreye dair verdiği bilgiler büyük önem taşımaktadır. Bu cümleden olarak, Ebü'l Fidâ, "Bir dağın eteğinde surlarla çevrelenmiş ve bir kalesi bulunan Sincar'ın 66° boylamda 37° 30' enlemde yer aldığını, hurma meyvesi ve bostanları ile ün sahibi olduğunu"⁷ belirtirken; İbn Batuta, bölge hakkındaki izlenimlerini şu şekilde aktarmaktadır:

(...) Meyveleri, ağaçları ve akarsuları bol bir şehirdir. Bir dağın eteğinde kurulmuştur. Nehir ve bahçelerinin çokluğu bakımından, Dimaşk'a benzer. Camii bereketiyle meşhur olup orada edilen duanın makbul olduğu rivayet edilir. Bir nehir caminin etrafını dolaşarak içinden geçer. Sincar ahali si ekrad olup şeci ve cömerttirler.⁸ (...)

Sincar'da yaşayan halk Türk, Kürt ve Yezidilerden teşekkül etmekte idi. Burada yaşayan Yezidilerin varlığı orta çağlara kadar dayanmaktadır.⁹ Türklerin yöredeki varlığı ise IX. yüzyıla kadar dayandığı bilinmektedir.¹⁰ Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hakimiyetine giren Sincar¹¹; XVI. yüzyılın ilk yarısında, *Til'afer* ve *Sincar* olmak üzere iki nahiyeden oluşmakta idi.¹² Sancak, tüm XVI. yüzyıl boyunca olduğu gibi, 1632-1641 yılları arasındaki Osmanlı idari taksimatında da Diyarbekir Eyaleti sınırları dahilinde yer almakta idi.¹³ XIX.

¹ Sâmî 1306, 2654; Akgündüz 1991, 280.

² Plessner 1988, 676.

³ Dicle'nin batısında bir belde olup Musul ile arasında 6 fersah mesafe bulunmaktadır. Bkz. Ebü'l-Fidâ 2017, 239-240.

⁴ Fersah, takriben üç mile veya atla bir saatte alınan mesafeye bedel idi. Bkz. Ünal 2011, 250.

⁵ Araplar, ovaları Dicle ve Fırat nehirlerinin yukarı çığırlarıyla çevrili olduğundan Yukarı Mezopotamya'ya "ada" veya "yarımada" manasındaki Cezire adını vermişlerdir. Eyalet, Sâsânî hakimiyetinin devam ettiği İslamiyet öncesi günlerde her biri kendilerine tahsis edilen Dâr (çoğulu Diyâr) veya "habitasyon" dahilinde yerleşip, sonradan bunlara isimlerini veren; Rebî'a, Mudar ve Bekr adlı Arap aşiretlerine nispetle ve umumiyetle zikredildikleri sırayla; Diyâr-ı Rebî'a, Diyâr-ı Mudar ve Diyâr-ı Bekr olarak anılan üç bölgeye ayrılırdı. Diyâr-ı Rebî'a'nın merkezi Musul idi. Strange 2015, 124-125.

⁶ Havkal 2017, 207.

⁷ Ebü'l-Fidâ 2017, 239.

⁸ İbn Batuta 2015, 179.

⁹ Plessner 1988, 676.

¹⁰ Kitapçı 1993, 159.

¹¹ 23 Ağustos 1514 tarihinde Osmanlı ve Safevi orduları arasında cereyan eden Çaldıran Savaşı'ndan sonra, Osmanlı kuvvetlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki fetih hareketleri hız kazanmıştır. 10 Eylül 1515'te Diyarbekir (Amid)'in Osmanlı idaresine geçmesinin ardından Şah İsmail, bu sefer Mardin ve çevresindeki Osmanlı nüfuzunu kırabilmek gayesiyle Kara Han kumandasında Safevi birliklerini bölgeye göndermiştir. Koçhisar yakınlarında 1516 yılının Mayıs ayında Dede-Kargın sahasında meydana gelen savaşta Bıyıklı Mehmed Paşa'nın, Safevi kuvvetlerini bozguna uğratmasının neticesinde Mardin ile birlikte Ruha, Birecik, Harput, Çermik, Ergani, Palu ve Sincar, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bkz. İlhan 1992, 116-117. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Osmanlı hâkimiyetine geçişi hakkında ayrıca bkz. Karaca 2003, 57-72; Ünal 2004, 567-573.

¹² BOA. TD 64, 327 ve 340; BOA. TD 998, 60-71. BOA. TD 998 no'lu tahrir defterinin üzerinde tahririn tamamlandığı tarihle ilgili her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Tarihi konusunda 1522-1523 senesinde tutulduğuna dair ilmi bir kanaat mevcuttur. Bkz. Ünal 1989, 5.

¹³ Kunt 1978, 192.

yüzyılda ise idari açıdan Musul vilayetine bağlı bir kaza merkezi olan Sincar'ın¹⁴, Til'Afer nahiyesi ile beraber 72 köyden teşekkül ettiği bilinmektedir.¹⁵

Yerleşme ve Nüfus Özellikleri

Yerleşme, insanların yeryüzünde kendilerine uygun yaşam alanlarını bulmaları ve buralarda yaşamlarını sürdürmelerini ifade etmektedir.¹⁶ Yerleşmeyi; ekonomik şartlar, yerleşim alanının korunaklı ve güvenli bir konum arz etmesi, bir akarsuyun yanında bulunması, bölgedeki yol şebekelerinden yararlanma imkânlarına sahip olması gibi faktörler etkilemektedir.¹⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda ana hatlarıyla üç yerleşim tipi dikkat çekmektedir. Bunlar; hizmet sektörünün gelişmiş olduğu şehirler, nüfusun büyük kısmının yaşadığı kırsal alandaki köyler, hayvancılıkla geçinen göçerlerin yaşadığı yaylak-kışlaklardır. Osmanlılarda şehir, "nefs" tabiriyle ifade edilmekte idi. Şehir genel olarak sınıî ve ticari faaliyetlerin geliştiği, hizmet sektörünün önemli yer tuttuğu bir merkezdir. Diğer taraftan "cuma kılunur" bir camiinin varlığı, Osmanlı şehri için vazgeçilmez bir unsurdur.¹⁸ Şehrin temel yönetim birimi ise mahalle olarak bilinen yapısal ünitelerdir.¹⁹ Diğer bir ifadeyle mahalleler, şehirlerin en küçük yapı taşları olan konut ve sokak sistemlerinin ve çeşitli faaliyetlerin (idari, iktisadi, sosyal ve kültürel işlevler) gerçekleştirildiği alanların bir araya geldiği en küçük idari birimdir. Binalar ve sokaklar mahalleleri, mahalleler de şehirleri oluştururlar.²⁰ Şehirdeki mahallelerin meskûn kısımları, Müslümanların ve diğer dini cemaatlerin kendi özel hayatlarını kendi özel bölgelerinde yaşadıkları alanlar durumunda idi. Devlet memurları buralara nadir gitmekte idi. Mahalle'nin seçtiği ve kadı'nın onayladığı kethüda ve imam, cemaatin kamu işlerinden sorumlu idi.²¹ Diğer taraftan Osmanlı köyleri genellikle belli bir inanca mensup insanlardan oluşmakta idi. Müslim ve gayrimüslim unsurun bir arada yaşadığı köy pek az idi.²² Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer idari birimlerinde olduğu gibi Sincar Sancağı'na ait nüfus ve yerleşme özelliklerini de şehir ve köyler açısından ele almak mümkündür.

Sincar Sancağı'ndaki yerleşme özelliklerini bölgede yer alan Sincar Dağı ile bunun çevresinde yer alan nehirler ve ovalık alanlar belirlemiştir. Cebel-i Sincar adıyla da bilinen, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Sincar Dağı, doğu tarafından Musul yakınlarında bulunan Cebel-i Mahlebiye'ye ulaşmakta, batı cihetinde de Cerbe Dağı ile iltisak etmektedir.²³ Uzunluğu iki saat mesafeye imtidad ettiği bilinen Sincar Dağı'nın²⁴ güneydoğu eteği, kaza merkezi olması bakımından önem arz etmekle beraber, kuzey ve güney cihetleri de nüfusun toplandığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sancak'ta, Sincar Dağı'ndan başka bir dağ bulunmayıp, arazisi genellikle düz bir ovaya sahiptir. Sincar Dağı'ndan inerek haneleri, bağ ve bahçeleri sulayan, güneybatıya cereyanla Habur Nehri'ne dökülen Sincar nehrinden başka, dağın doğu cihetinden akan Vadi-i Tırtır ile Vadi-i Ahmer isimleriyle bilinen iki çay daha mevcuttur. Güneydoğu cihetine doğru cereyan eden bu nehirlerden ilki Fırat'a yönelerek Cezire'de dağılırken, ikincisi Dicle'ye dökülmektedir.²⁵ Sincar Sancağı'nın diğer nahiyesi olan Til'Afer ise, Dicle Nehri'ne bağlı bir çayın kenarında kurulmuştur. Dolayısıyla sancaktaki yerleşim yerlerinin nehir kıyılarında ve irili ufaklı akarsu kolları üzerinde kurulmasına bağlı olarak, nüfus kesafetinin de bu alanlarda öne çıktığı ifade edilebilir.

Sincar şehir merkezindeki nüfusun kale içi ve periferisinde toplandığı bilinmektedir. Halep Eyaleti'ndeki Maarratünnuman Kalesi büyüklüğünde, kesme taşla yapılan ve yaklaşık yedi bin adım ölçüsünde olan Sincar Kalesi²⁶, şehir nüfusu açısından güvenlik ve asayiş timsali olması yönüyle büyük önem arz etmekte idi. 1518 yılı kayıtlarına göre şehirde, 214 İslam hanesi, 41 mücerred ile 50 Kefere hanesi, 7 mücerred olmak üzere toplam 264 hane mevcut idi. Mahalle yapılanmasının olmadığı şehirde, gayrimüslim nüfus "Cemaat-i

¹⁴ Sahillioğlu 1990, 1252.

¹⁵ Sâmî 1306, 2653.

¹⁶ Gümüşçü 2015, 288.

¹⁷ Braudel 1989, 206-211.

¹⁸ Ünal 2013, 2-5.

¹⁹ Ergenç 1984, 72.

²⁰ Bayartan 2005, 96.

²¹ İnalçık 1995, 259-260.

²² Ünal 2013, 3.

²³ Sâmî 1306, 2654.

²⁴ *Musul Vilayeti Salnamesi*, H.1308/M.1891, 119.

²⁵ Sâmî 1306, 2653. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde, Sincar Dağı'nın eteklerindeki çevre kayalıklardan 70-80 adet akarsuyun bölgeyi suladıktan sonra Fırat Nehri'ne karıştığı bilgisini verirken, Hirmas Nehri ile Sarsar Nehri'nin yörede önem taşıyan su kaynakları olarak öne çıktığını ifade etmektedir. Bkz. Evliya Çelebi 2012, 90-91.

²⁶ Evliya Çelebi 2012, 89. XIX. yüzyılın sonlarında eskiyen kalenin enkazından bir hükümet konağı inşa edilmiştir. Bkz. Sâmî 1306, 2653.

XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sincar Sancağı'nın Demografik ve Ekonomik Durumu

Yahudiyân" başlığı altında kaydedilmiş ise de, bu başlık altında ayrıca 5 Eramine hane kaydının da yer aldığı görülmektedir.²⁷ 1523 yılında mahalle ünitelerinin tesis edildiği görülen şehirde toplam 360 hane yaşamakta idi. Bu dönemde, "mahalle-i Ali Dürzi", "mahalle-i Muhammed bin Suse", "mahalle-i Mağara", "mahalle-i Kusayr", "mahalle-i Ribata", "mahalle-i Yahuda" olmak üzere toplam 6 mahallenin mevcut olduğu görülmektedir. Mahallelerin nüfus dağılımlarına baktığımızda İslam nüfusun en fazla Kusayr ve Ribata mahallerinde mevcut olduğunu tespit etmekteyiz. Ali Dürzi mahallesinde 43 hane, Muhammed bin Suse mahallesinde 55 hane, Mağara mahallesinde 52 hane, Kusayr mahallesinde 63 hane, Ribata mahallesinde 63 hane, İslam nüfus mevcut iken gayrimüslim nüfus içerisinde ise 84 hanenin *Yahuda* mahallesinde yaşadığı bilinmektedir 1518 yılında tespit edilen 5 Eramine hanesi ile ilgili olarak, 1523 kayıtlarında herhangi bir veri bulunmamaktadır. 1523 yılında şehirde ayrıca 1 imam, 2 malûl, 17 muaf, 3 pir-i fâni, 8 hadimü'l-zaviye ve 4 sipahizade yaşamakta idi (Tablo 1). Şehirde zaviye²⁸ hizmetçilerinin hayli çok olması, şehrin zaviye vakfı bakımından önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Aradan geçen 44 yıllık bir süreçle birlikte sancağın mevcut şehir nüfusunda artışın yaşandığını ve bazı mahalle adlarında da değişikliğe gidildiğini görmekteyiz. 1567 yılında mahalle sayısı aynı olmakla beraber 1523'te mevcut olan *Ali Dürzi* ve *Muhammed b. Suse* adındaki mahalleler, *mahalle-i Aşur* ve *mahalle-i Herad* adlarıyla değiştirilmiştir. Mukayese edebilme adına 1567 yılına ait şehir nüfusuna dair sayısal verilerin verilmesinin konumuz açısından yerinde olacağı kanaatindeyiz. Bu tarihte şehirde toplam 573 İslam hanesi ve 414 mücerred bulunmakta idi. Nüfusun mahallelere göre dağılımına baktığımızda ise; mahalle-i Mağara'da 137 hane, 116 mücerred; mahalle-i Ribat'ta 184 hane, 138 mücerred ile beraber 12 hane Hristiyan; mahalle-i Aşur'da 125 hane, 69 mücerred; mahalle-i Kusayr'da 79 hane, 61 mücerred; mahalle-i Herad'ta 48 hane, 30 mücerred; mahalle-i Yahudiyân'da 86 hane yaşamakta idi.²⁹ 1523-1567 yılları arasında mahalle-i Ribat, sancaktaki diğer mahallelere nazaran nüfus yönüyle öne çıkan idari ünite olmuştur. Mahalle'ye isim olan Ribat'ın ticari hayatta önem arz eden kervansarayların bir prototipi olduğunu kabul edersek, zikrolunan mahallenin nüfuslanmasında buradaki aktif ticari hayatın etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 1: 1523 Yılında Sincar Şehirde Nüfus Yapısı³⁰

Mahalle	İslam		G.Müslim		Sipahizade	Hadimülzaviye	Pir-i Fâni	Muaf	Malûl	İmam
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred						
Ali Dürzi	43	21	-	-	2	-	1	-	-	-
Muhammed b. Suse	55	26	-	-	2	4	-	1	2	-
Mağara	52	26	-	-	-	-	-	7	-	-
Kusayr	63	10	-	-	-	-	1	9	-	-
Ribata	63	28	-	-	-	4	1	-	-	1
Yahuda	-	-	84	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	276 ³¹	111	84	-	4	8	3	17	2	1

Sincar Sancağı ahalisinin kâhîr ekseriyetinin yüz seneden fazla yaşadığı, hatta yüz yaşındaki erkeklerin dahi çocuk sahibi olabildiği bilinmektedir.³² 1518 yılı kayıtlarına göre şehirde meskun olan Müslüman reayanın

²⁷ BOA. TD 64, 329.

²⁸ Zaviyelerin vakıf sistemi içerisindeki önemi ve Osmanlı medeniyetine olan katkısı hususunda bkz. Karaca-Karaboğa 2019, 1585-1606; Ocak 1978, 247-269.

²⁹ TKGM. TD 97, 319a-325b.

³⁰ BOA. TD 998 numaralı defterin Sincar Sancağı'na ait nüfus verileri tetkik edilirken söz konusu rakamların yekünleri ile ilgili bazı belirsizliklerin olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, şehir nüfusu verilerinde Yahudi hane sayısı 84 olarak verilmesine rağmen, şehir nüfusunun yekün kısmında bu rakam 81 olarak kaydedilmiştir. İslam hane sayısı 276 iken toplamda 279 olarak gösterilmiştir. Diğer taraftan aynı defterin 66. sayfasında Sincar Nahiyesi'ne ait hane sayısı hesaplandığında hane miktarı 783 çıkmakta iken yekün kısmında 1143 verilerek bu rakamın 1062 hanesinin İslam hanesine ait olduğu bilgisi verilmiştir. Bu durumda 783 rakamına daha önce miktarı zaten verilmiş olan şehirlî müslim hanenin de eklendiği sonucu çıkmaktadır. Ayrıca 67. sayfada da Sincar nahiyesine bağlı köy ve mezraaların kaydı bulunmasına rağmen burada kayıtlı hane ve mücerred sayılarının yekünü sayfa 66'daki toplamda belirtilmemiştir. Bu bağlamda sancağın belirtilen yekün verileri, rakamsal değerlendirmeler hususunda olası olumsuz neticelere sebebiyet verebileceğinden bu çalışmamızda köylerin idari yönden bağlı olduğu nahiyeye sınırları göz önünde tutularak hane, mücerred ve diğer sosyal zümre sayılarına dair verilerin yeniden hesap edilmesi cihetine gidilmiştir.

³¹ Tahrir defterinde hane toplamı olarak 279 rakamı verilmiştir. Bkz. BOA. TD 998, 64.

³² *Musul Vilayeti Salnamesi*, H.1308/M.1891, 309.

isimleri incelendiğinde³³, umumiyetle Arapça kökenli olduğu görülmektedir. Diğer taraftan gayrimüslim reaya isimleri arasında da Arapça adlara rastlanması Müslim ve gayrimüslim nüfus arasında sosyal etkileşimin mevcut olduğunu göstermektedir. 1518 yılında şehirde meskun olan Müslüman şahısların isimlerine bakıldığında hem şahıs adı hem de baba adı olarak Ali isminin yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim tespit edebildiğimiz 80 şahıs ismi arasında “Ali” adına, 36 adet şahıs ismi olarak, 18 adet de baba adı olarak rastlanılmıştır.³⁴ Ali isminden sonra yaygın olan şahıs adlarını ise; Ahmed³⁵, Mehmed, Hasan, Hüseyin, Mahmud, Yusuf, Saffed, Abdulgaffar, İbrahim, Kasım, Musa olarak sıralayabiliriz (Tablo 2). Şahıs adı içerisinde rastlanılmayıp yalnız baba adı olarak kaydı düşülen isimler ise, Zeyneddin, Şuayb, Hoşdız, Hamdan, Mircan, Hacı, Şems, Hattab, Abbas, Sağar, Mecid, Yakub, Honamî, Kara Kulu, Kaddâf, Kemaleddin, İshak, Cabbarü, el-Nasib, Hıdır, Şadan, İvaz, Bereket’tir. Ayrıca bu gruplandırmanın haricinde, Hallac, Bayram, Gıyas, Elyas, Hızır, Kulu Beğ, Derviş, Şeyh, Pir Veli, Hamza, Yuşa, Maksud, Aziz, Seydullah, Bedro, Alaaddin, Bahaddin, Veliddin, İmadeddin, Bekir, Şahkulu, Dingiz, Bestam, Şah Veli, Fazıl, Hüseyin Kulu gibi isimler ise nadir kullanılanlar arasındadır.

Tablo 2: Nefs-i Sincar’da Müslümanlar Arasında Kullanılan Adların Dağılımı

	Adlar	Şahıs Adı	Baba Adı		Adlar	Şahıs Adı	Baba Adı
1	Elyas	1	3	40	İbrahim	3	5
2	Hızır	1	1	41	Abdulgaffar	4	2
3	El-Nasib	-	2	42	Gıyas	1	1
4	Taceddin	2	2	43	Bayram	1	1
5	Hıdır	-	4	44	Hacı	-	2
6	Şadan	-	2	45	Şems	-	1
7	Kulu Beğ	1	1	46	Osman	2	-
8	Ahmed	30	5	47	Hattab	-	6
9	Yusuf	6	2	48	Pir Veli	1	1
10	Bayezid	2	3	49	Nasır	1	-
11	Ali	36	18	50	Abbas	-	1
12	Hasan	16	7	51	Sağar	-	5
13	Derviş	2	2	52	Nureddin	1	2
14	Şeyh	1	1	53	Hallac	1	-
15	Hamza	1	3	54	Ataullah	1	-
16	Abdullah	9	7	55	Mecid	-	1
17	Yuşa	1	-	56	Fazıl	1	2
18	Hüseyin	13	4	57	Muhlis	1	1
19	Gök	1	1	58	Musa	2	1
20	Seydi	2	-	59	Sünd	3	-
21	İvaz	-	3	60	Danibî?	1	1
22	Murad	2	-	61	İmadeddin	1	-
23	Maksud	1	-	62	Veliddin	1	-
24	Mehmed	19	2	63	Bahaddin	1	-
25	Bereket	-	4	64	Yakub	-	1
26	Aziz	1	-	65	Bekir	1	-
27	Zeyneddin	-	2	66	Camî	3	4
28	Mahmud	7	6	67	Honamî	-	2
29	Şaban	1	-	68	Kara Kulu	-	1
30	Şuayb	-	1	69	Şah Kulu	1	1
31	Hoşdız	-	2	70	Dingiz	1	-
32	Şahverdi	2	1	71	Kaddaf	-	3
33	Kasım	3	-	72	Bestam	1	1
34	Hamdan	-	3	73	Şah Veli	1	1
35	Saffed	5	3	74	Kemaleddin	-	3
36	Mircan	-	2	75	İshak	-	3
37	Seydullah	1	1	76	Gücan	1	-

³³ Bu döneme ait Sincar Sancağı köylerindeki şahıs adlarına yönelik tespitlerimiz başka bir çalışmada ele alınacağından burada yalnızca şehirdeki şahıs adlarına yönelik değerlendirmede bulunulmuştur.

³⁴ Pir Ali, Hacı Ali, Yar Ali, Kara Ali, Nur Ali gibi ikili isim/unvan kullanımlarında mevcut olanlar da dahil edilmiştir.

³⁵ Can Ahmed, Pir Ahmed, Hoca Ahmed, Şeyh Ahmed gibi ikili adlarda mevcut olanlar da dahil edilmiştir.

XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sincar Sancağı'nın Demografik ve Ekonomik Durumu

38	Bedro	1	1	77	Hüseyin Kulu	1	-
39	Alaaddin	1	-	78	Cabbarü	-	4

Gayrimüslim şahıs adlarına bakıldığında, Irza, Markin, Yakub, Saffed, Abdi, Temo, Süleyman, İsmail, İshak, Serkis, Yusuf, Ukayl, Hamas, Reşo, İbrahim, Arin, İsa, Abdüssaid, Yahuda, Salim, Keys, Dilşo, Tamis, Marso, Aziz İvaz, Dino, Ohen, Nurşa, Elhac isimlerinin kullanıldığını tespit etmekteyiz. Bu isimler arasında ise özellikle Irza, Markin öne çıkmakla birlikte, Müslüman isimlerinden olan Yusuf, İbrahim ve Süleyman da baba adı olarak en fazla kaydedilen adlar arasındadır. Diğer taraftan şahıs adı olarak kullanılmayıp sadece baba adı olarak kaydına rastlanan Ones (Avanis), Kıyal, Sabbah, Mikail, Avarkin isimler de yer almaktadır. Gayrimüslimler arasında baba adı olarak en az kaydına rastlananlar arasında, Temo, Avil, Yakub, İzzeddin, Mikail isimleri yer almaktadır (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Nefs-i Sincar'da Gayrimüslimler Arasında Kullanılan Adların Dağılımı

	Adlar	Şahıs Adı	Baba Adı		Adlar	Şahıs Adı	Baba Adı
1	Temo	2	1	21	Salim	1	-
2	Hud	3	3	22	Yusuf	2	9
3	Markin	4	3	23	İzzeddin	1	1
4	Ukayl	1	-	24	Saffed	3	2
5	İsmail	2	-	25	Sabbah	-	4
6	Ones (Avanis)	-	2	26	Süleyman	2	5
7	Hamas	1	-	27	Mikail	-	1
8	Avil	-	1	28	Yuca	1	-
9	Reşo	1	-	29	Abdi	3	-
10	İbrahim	1	8	30	Keys	1	-
11	Irza	6	-	31	Dilşo	1	1
12	Arin	1	-	32	Tamis	1	-
13	Yakub	3	1	33	Marso	1	-
14	Abid	3	-	34	Aziz İvaz	1	-
15	İshak	2	3	35	Dino	1	-
16	İsa	1	-	36	Ohen	1	-
17	Serkis	2	3	37	Nurşa	1	-
18	Abdüssaid	1	-	38	Avarkin	-	1
19	Kıyal	-	1	39	Elhac	1	-
20	Yahuda	1	-				

XVI. yüzyılda, diğer Osmanlı sancaklarında olduğu gibi, Sincar Sancağı'nda da içtimaî ve iktisadî hayatın ağırlık noktasını köyler teşkil ediyordu. Halkın geçimini genellikle tarım yoluyla temin etmesinden dolayı, nüfusun çoğunluğu köylerde toplanmıştı.³⁶ Nitekim 1518 yılında 928 köylü hane ile 81 mücerred kaydı olan Sincar Sancağı'nda toplam 30 köy mevcut idi. Bu köylerden 19 tanesinde nüfus kaydı bulunurken, 11 tanesinde nüfus kaydı bulunmamaktadır. Bu cümleden olarak 1518 yılında nüfusun yaşadığı köylere baktığımızda, *Karye-i Kızılkend*, 5 hane, 5 mücerred; *Karye-i Gabbara-i Sufla*, 50 hane, 3 mücerred; *Karye-i Gabbara-i Ulya*, 25 hane, *Karye-i Kara Ali*, 36 hane, 6 mücerred; *Karye-i Şahabi*, 22 hane; *Karye-i Ferec*, 36 hane, 9 mücerred; *Karye-i Kuşderaniye*, 13 hane; *Karye-i Bahis*, 18 hane, 5 mücerred; *Karye-i Şilegan*, 26 hane, 3 mücerred; *Karye-i Zeytun*, 15 hane, 3 mücerred; *Karye-i Mübareki*, 13 hane, 1 mücerred; *Karye-i Kapusiyye*, 10 hane; *Karye-i Til*, 12 hane, 1 mücerred; *Karye-i Sultanşa-i Arap*, 4 hane; *Karye-i Şeyh Bello*, 38 hane, 7 mücerred; *Karye-i Kirsi*, 38 hane, 2 mücerred; *Karye-i Muklisiyye*, 13 hane, 3 mücerred; *Karye-i Hatuniye* 183 hane, 20 ve *Karye-i Hayal* 106 hane, 1 mücerred'ten müteşekkil idi. Zikredilen köylerdeki nüfusa ek olarak Til'Afer nahiye merkezinde 196 hane, 10 mücerred ile aynı nahiyede müstakil olarak kaydedilen 69 hane ve 2 mücerred bulunmaktadır (Tablo 4). Kadim Beled adıyla bilinen yörede meskun olan bu müstakil nökerân nüfusa, "mahsûlat-ı Aşiyân" vazifelerine ve mükellef oldukları diğer vergilere mukabil olarak "penç eşkün"

³⁶ Ünal 1989, 64.

kaydı düşülmüştür.³⁷ Nüfus kaydına rastlanılmayan köyler ise, *Karye-i Kayabaş*, *Karye-i Mendo*, *Karye-i Cebbare*, *Karye-i Harabe*, *Karye-i Ağbuğa*, *Karye-i Karak*, *Karye-i Avukni*, *Karye-i Karkuyu*, *Karye-i Böğrüdülük*, *Karye-i Harki*, *Karye-i Tuzcu* idi.

Tablo 4: 1518 Yılında Sincar Sancağı'nda Köylü Nüfus

	Köy	Hane	Mücerred
1	Kızılkend	5	5
2	Gabbara-i Sufla	50	3
3	Gabbara-i Ulya	25	-
4	Kara Ali	36	6
5	Şahabi	22	-
6	Ferec	36	9
7	Kuşderaniye	13	-
8	Bahis	18	5
9	Şilegan	26	3
10	Zeytun	15	3
11	Mübareki	13	1
12	Kapusiyye	10	-
13	Til	12	1
14	Sultaşa-i Arap	4	-
15	Şeyh Bello ³⁸	38	7
16	Kirsi	38	2
17	Muklisiyye	13	3
18	Hatuniye	183	20
19	Hayal	106	1
	Nahiye-i Nefs-i Til'Afer	196	10
	Nökerân (Til'Afer)	69	2
	Toplam	928	81

1523 yılında Sincar nahiyesinde bulunan 28 köyün toplam hane sayısı 1.173, mücerred sayısı ise 368'dir. Bu köyler içerisinde 215 haneli *Karye-i Hatuniye* ile 157 haneli *Karye-i Hayal*, en fazla nüfusa sahip idari birimlerdir. Nahiyedeki köylerin sahip olduğu nüfus dağılımları ise şu şekildedir: Kirsiyurd'ta 72 hane, 16 mücerred, 1 muaf, 1 a'mâ ve 1 imam; Hacı Palas'ta 72 hane, 20 mücerred, 2 muaf; Kara Ali'de 35 hane, 13 mücerred, 1 muaf; Gabbara-i ma Gabbara-i Sufla'da 90 hane, 57 mücerred, 1 muaf, 1 malul, 1 imam; Kızılcıca Kend Ulya ve Sufla'da 31 hane ve 13 mücerred; Dillu'da 41 hane, 13 mücerred, 1 muaf; Kılbaş'ta 29 hane, 14 mücerred, 2 muaf; Hasan Kethüda'da 29 hane, 7 mücerred, 1 muaf; Ali Şami'de 54 hane, 13 mücerred; Ferec'te 44 hane, 11 mücerred, 1 pir-i fâni ve 1 imam; Muklisiyye'de 13 hane, 6 mücerred, 1 imam; Mübareki'de 17 hane, 11 mücerred, 1 imam; Sultanoğlu'da 15 hane, 13 mücerred, 1 pir-i fâni; Süksün'de 49 hane, 11 mücerred, 1 imam; Şihablu'da 16 hane, 8 mücerred; Zeytun'da 8 hane, 10 mücerred; Döğene'de 35 hane, 13 mücerred; Sufiler'de 18 hane, 3 mücerred, 1 imam; Bahis'te 31 hane, 11 mücerred; Til'de 32 hane, 7 mücerred, 1 pir-i fâni; Mendo'da 4 hane, 1 mücerred; Kayabaş'ta 3 hane, 2 mücerred; Kuşderan'da 16 hane, 4 mücerred; Kapuş'ta 29 hane, 9 mücerred, 1 a'mâ; Hatuniye'de 215 hane, 59 mücerred, 5 pir-i fâni, 1 imam, 3 a'mâ ve gayb; Hayal'de 157 hane, 20 mücerred, 1 imam; Zeytun-ı Büzürg'te 18 hane, 3 mücerred kaydı bulunmaktadır. *Karye-i Zindegan*'da ise hane kaydı bulunmamasıyla birlikte dışarıdan gelip burada tarımla uğraşan şahısların olduğu bilinmektedir (Tablo 5). Köy sayısı 11 olan Til'afer nahiyesinin nüfusu, Sincar nahiyesine nispeten hayli düşüktür. Til'afer nahiye merkezinde 316 hane, 116 mücerred, 1 muaf, 1 imam ve 3 a'mâ mevcut olmakla birlikte yalnız 3 köye ait hane ve mücerred sayılarının olduğu görülmektedir: Cebbare'de 20 hane, 4 mücerred, 1 muaf; Ukunu'da 29 hane, 1 mücerred, 1 imam; Harki'de 18 hane, 6 mücerred, 3 muaf bulunmakta idi Diğer taraftan 6 nefer zaviyedar ile 18 nefer hadimü'l-zaviye kaydı olan Til'afer'de nüfusun olmadığı köy isimlerine de rastlamak mümkündür. Bu köyler ise; Bozkara, Ebu Cafer, Ağbuğa, Merare, Cerayikendi, Böğrüdülük, Karkuyu olup buralarda hariçten gelip ziraatle uğraştıkları bilinen şahısların olduğu bilinmektedir. Netice

³⁷ BOA. TD 64, 343.

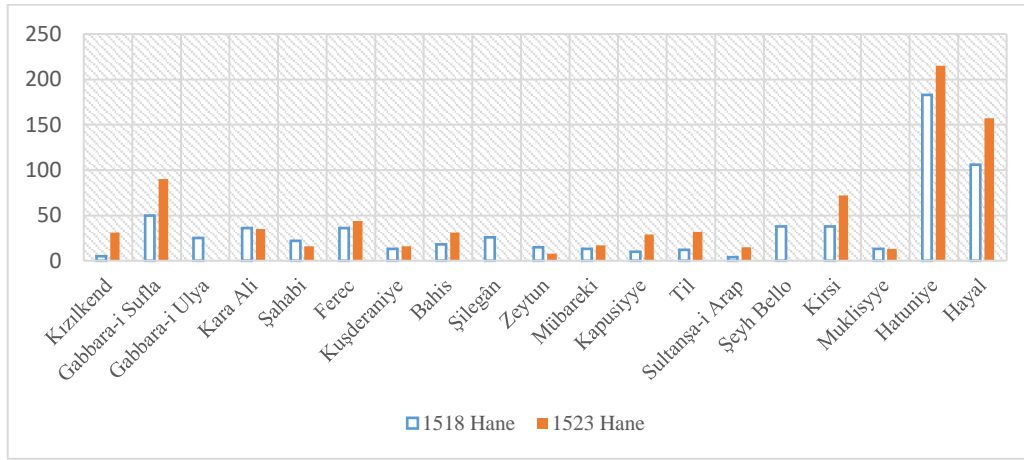
³⁸ Şeyh Bello köyünde tahrir defterine kaydedilen ilk şahsın Şeyh Bello olması, söz konusu şahsın önemli bir sosyal statüde olduğunu düşündürmektedir. Bkz. BOA. TD 64, 338.

XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sincar Sancağı'nın Demografik ve Ekonomik Durumu

olarak Til' afer nahiyesinde toplam 383 hane, 127 mücerred, 5 muaf, 2 imam, 3 a'mâ, 6 zaviyedar ve 18 zaviye hizmetçisi mevcut idi.³⁹

1518'den 1523'e kadarki süreç içerisinde köylerin adlarında ve idari yapılanmasında bazı değişikliklerin olduğunu tespit etmekteyiz. Bu bağlamda 1518 yılında, Gabbara-i Sufla ve Gabbara-i Ulya iki ayrı köy iken⁴⁰, 1523'te zikrolunan iki köyün, Gabbara-i mâ Gabbara-i Sufla ismiyle birleştiğini görmekteyiz.⁴¹ Diğer taraftan ilk tahrirde Kızılkend⁴², Şahabi⁴³, Kuşderaniye⁴⁴ adlarıyla kaydedilen köylerin bir sonraki tahrirde sırasıyla Kızılcakend⁴⁵, Şahablu⁴⁶, Kuşderan⁴⁷ olarak kaydedildiği bilinmektedir. *Karye-i Hatuniye* ile *Karye-i Hayal* iki tahrir döneminde de en fazla nüfusa sahip köyler olarak karşımıza çıkmaktadır (Grafik 1). 1518-1523 yılları arasında köylerin nüfus miktarında bariz dalgalanmaların olması köyler arasında göçlerin yaşanmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Örneğin, 1518'de 22 hane olan Şahabi, 1523'te 16 hane, 1518'de 15 hane olan Zeytun, 1523'te 8 hane, 1518'de 38 haneli Şeyh Bello ise 1523'te mezra'a olarak kaydedilmiştir. 1518'de nüfus kaydı bulunmayıp, 1523'te nüfuslanan köyler de mevcuttur. Bu cümleden olarak, 1523 yılında Karye-i Kayabaş 3 hane, Karye-i Mendo 4 hane, Karye-i Cebbare 20 hane,⁴⁸ Karye-i Avukni 29 hane, Karye-i Harki 18 hane idi.

Grafik 1: 1523 Yılında Sincar Sancağı'ndaki Köylerin Nüfus Dağılımı

Tablo 5: Sincar Sancağı'nda Köyler ve Nüfus Dağılımı

Nahiye-i Sincar	İslam		Sipahizade	Hadimülzaviye	Pir-i Fâni	Muaf	Malûl	İmam	Amâ
	Hane	Mücerred							
Kirsiyurd	72	16				1		1	1
Hacı Palas	72	20				2			
Kara Ali	35	13				1			
Gabbara-i ma Gabbara-i Sufla	90	57				1	1	1	
Kızılcakend Ulya ve Sufla	31	13							
Dillu nd. Benamlu	41	13				1			
Kılbaş	29	14				2			
Hasan Kethüda-i Saclu	29	7				1			

³⁹ BOA. TD 998, 66-68.

⁴⁰ BOA. TD 64, 331-332.

⁴¹ BOA. TD 998, 66.

⁴² BOA. TD 64, 330.

⁴³ BOA. TD 64, 332.

⁴⁴ BOA. TD 64, 333.

⁴⁵ BOA. TD 998, 66.

⁴⁶ BOA. TD 998, 66.

⁴⁷ BOA. TD 998, 66.

⁴⁸ Bu köy adına 1518 yılındaki tahrir kaydında rastlanılmamıştır.

Ali Şami-i Saclu	54	13							
Ferec	44	11			1			1	
Muklisiyye -tasarruf-ı zûemâ	13	6						1	
Mübareki	17	11						1	
Sultanoğlu -tasarruf-ı erbab-ı tımar	15	13			1				
Süksün	49	11						1	
Şihablu	16	8							
Zeytun- tasarruf-ı zûemâ ve tımar	8	10							
Dögene	35	13							
Sufiler	18	3						1	
Bahis	31	11							
Til	32	7			1				
Mendo	4	1							
Kayabaş-tasarruf-ı zûemâ	3	2							
Kuşderan-tasarruf-ı zûemâ ve tımar	16	4							
Kapuş-tasarruf-ı zûemâ	29	9							1
Zindegan – hariçten ekerler-	-	-							
Hatuniye	215	59			5			1	3 ⁴⁹
Hayal	157	20						1	
Zeytun Büzürg	18	3							
TOPLAM	1173	368			8	9	1	9	5
İslam									
Nahiye-i Til'Afer			Sipahizade	Hadimülzaviye	Pir-i Fâni	Muaf	Matûl	İmam	Amâ
	Hane	Mücerred							
Nefs	316	116				1		1	3
Köy									
Bozkara – hariçten ekerler-									
Ebu Cafer – hariçten ekerler-									
Ağbuğa – hariçten ekerler-									
Harabe – hariçten ekerler-									
Cerayikendi – hariçten ekerler-									
Böğrüdülük- hariçten ekerler-									
Karkuyu – hariçten ekerler-									
Cebbare	20	4				1			
Ukunu	29	1						1	
Harki	18	6				3			
Şeyh ⁵⁰									
TOPLAM	383	127				5		2	3

Toprak ve Üretim

Köylünün elindeki topraklar, bir çiftçi ailesinin işleyebileceği büyüklükteki parçalara ayrılmıştı. Bu parçalara çift veya çiftlik deniyordu. Çiftlik, zirâat yapılan yer anlamında ve umumiyetle, bir çift öküzün işleyebileceği arazi olarak tanımlanmıştır.⁵¹ Bir çift(lik) arazi bulunduğu mahalle ve toprağın yetiştirme kabiliyetine bağlı olarak değişmek üzere âla (verimli) yerden 60-80, evsat (orta halli) yerden 80-100 ve ednâ (kıraç) yerden 100-

⁴⁹ Gayb ile birlikte.

⁵⁰ Mezra olarak kaydedilmiş olmasına rağmen burada 2 zaviyedarın bulunmasından dolayı söz konusu yeri köy olarak değerlendirmeye almayı uygun gördük. Zira tahrir memurları bir tek kişi ile de meskûn olsa o yeri derhal karye saymaktadır. Bkz. Ünal 2011, 472.

⁵¹ İnalçık 1959, 582.

XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sincar Sancağı'nın Demografik ve Ekonomik Durumu

150 dönüm arası olarak tesbit edilmiştir.⁵² Bu verilen ölçüler içerisinde yer tasarruf eden reâyâ, tahrir defterlerine tam, ya da 1 çift, yarısı kadar yer tasarruf eden de nîm çift olarak kaydediliyordu.⁵³ Şehirli, ziraat topraklarından bir çift tasarruf ederse, çift resmi öder, fakat çifti bıraktığı anda bundan kurtulur; halbuki umumiyetle köylü reâyâ böyle bir halde çift resmini ödemeye devam eder.⁵⁴ Sincar Sancağı'nın 1518 yılına ait kanunnâmesinde, çifti olan her Müslüman'dan çift başına 50 akçe değerinde çift resmi tahsil edilmekte idi.⁵⁵ İlk tahrirde toplam 38 tam çift ve 161 nîm çift yazılmış olup, reâyâdan alınan çift resmi miktarı ise 5.925 akçe idi. Şehirli hane arasında, 9 tam çift, 16 nîm çift kaydının bulunması, bu sancaktaki şehirli reâyânın ziraatle uğraştığının açık bir göstergesidir. Nîm çift miktarı yönüyle öne çıkan yerler Hatuniye, Gabbara-i Sufla köyleri ile, Til'Afer nahiye merkezi idi. Diğer taraftan sancakta, evli ve nîm çift'ten az yer tasarruf eden Müslüman reâyâ anlamına gelen bennâk⁵⁶ kaydına da tesadüf etmekteyiz. 1518 yılına ait sancak kanunnâmesinde de bu konuyla ilgili olarak, “..ve çifti olmayub bennâk evinde olan kimesnelerün birer mikdâr zirâ'atleri olsa, zirâ'atine göre hesab edüb dahi her iki dönümüne bir akçe-i Osmanî alalar..” hükmü geçmekte olup⁵⁷ bennâk olandan alınan vergi ise 12 akçe olarak belirlenmiştir. Sancak'ta bennâk olarak kaydedilenlerden tahsil edilen vergi miktarı ise toplam 9.600 akçe kıymetinde gerçekleşmiştir.

Sincar Sancağı'ndaki nüfusun önemli bir bölümünün kır-iskân yerlerinde toplanması, hatta şehirli reaya'nın dahi tarımla meşgul olması durumu, zirâi ekonominin sancak ekonomisinde önemli bir paya sahip olduğunu teyit etmektedir. Köylü reaya, tımarlı sipahilerden mirî arazi kiralamak suretiyle çiftçilik yapmakta idi. Ağırlıklı olarak üretimi gerçekleştiren ürün hububat idi. Çünkü hububat halkın temel besin kaynağı olduğu gibi orduların da yaşesinde kullanıldığından dolayı devlet için stratejik bir ürün idi.⁵⁸ Nitekim hububattan hums üzere yani 1/5 oranında öşür alındığı bilinen Sincar Sancağı'ndaki⁵⁹ hububat ürünleri içerisinde 61.600 kile⁶⁰ ile buğday üretiminin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Buğday üretim miktarı bakımından özellikle nefs-i Sincar, nefs-i Til'Afer, Karye-i Hatuniye, Karye-i Hayal, Karye-i Kirsi öne çıkan yerlerdir. Diğer taraftan buğday üretim miktarının, arpa üretiminin gerisinde kaldığı köyler de bulunmaktadır. Örneğin, Gabbara-i Sufla'da buğday üretimi 600 kile, arpa üretimi 2.500 kile; Karye-i Sultaşa-i Arab'ta buğday üretimi 500 kile, arpa üretimi 750 kile idi. Buğday üretiminden sonra sancakta üretimi yapılan diğer hububat türleri ise arpa ve darı olup, toplam 37.750 kile arpa üretimine karşılık 11.515 kile de darı üretimi gerçekleşmiştir. Arpa, Gabbara-i Ulya haricindeki tüm köylerde üretilmektedir. Buğday ve arpaya nazaran üretim miktarı az olan darının ziraati ise nefs-i Sincar, Karye-i Gabbara-i Sufla, Karye-i Hayal, Karye-i Hatuniye, nefs-i Til'Afer, Karye-i Kirsi'de gerçekleşmekte idi. Hububat ürünlerine ilave olarak sancakta meviz⁶¹, yaş üzüm, incir, şıra, pamuk, susam üretilmekte ve bu ürünlerden de 1/7 oranında öşür alınmakta idi. Susam ve pamuk üretiminin yalnızca nefs-i Til'Afer'de gerçekleşmesi bu yörenin sulama imkânlarının elverişliliği ile yakından ilgilidir. Nitekim üretilen susamdan 200 kile, pamuktan ise 63 men⁶² kıymetinde öşür alınmıştır. 1518 yılında Sincar Sancağı'nda bağat, meviz, incir ve şıra üretiminden 9.690 men/61.450 akçe kıymetinde öşür alınmıştır (Tablo 6). Alınan öşür miktarlarından yola çıkarak şıra üretiminde karye-i Gabbara-i Sufla, incir üretiminde ise karye-i Kirsi öne çıkan yerler olmuştur diyebiliriz. 1523 yılında Sincar Sancağı'ndaki köylerde gerçekleşen hububat üretimine dair kesin bilgilere sahip olamasak da 1518 yılında sancağın hububat üretimi ile ilgili verilerden hareketle, söz konusu üretimin 1523 yılında da gerçekleştiğini düşünmekteyiz. 1523 yılında sancaktaki bağıcılık faaliyetlerinden “mahsulat-ı bağat” adıyla 8.320 akçe vergi alınmıştır.

Tablo 6: 1518 Yılında Bağat, Meviz, Şıra ve İncir Öşürünün Köylere Göre Dağılımı

	Öşür Cinsi	Öşür (men)	Öşür (akçe)
Nefs-i Sincar	Bağat, meviz ve incir	1000	5000
Kızılkend	meviz ve incir	120	600

⁵² Barkan 1997, 393.

⁵³ Ünal 2017, 152.

⁵⁴ İnalçık 1959, 583.

⁵⁵ “Evvel kurâda vâki' olan müslümanlardururlar, anlarun kim, çifti olub ve bir çiftlik zemini zirâ'at etmeğe kâdir ola, her çift başına rem-i çift deyü ellişer Osmânî akçelerin alalar..” Bkz. Akgündüz 1991, 280.

⁵⁶ Ünal 2017, 178.

⁵⁷ Akgündüz 1991, 280.

⁵⁸ Ünal 2013, 3.

⁵⁹ “..Ve zirâ'atlerinden eğer Müslüman ve ger keferedir, hums üzere alalar..” Bkz. Akgündüz 1991, 281.

⁶⁰ 1 kile = 12,85 kg. Bkz. Akgündüz 1991, 221.

⁶¹ Kuru üzüm. Bkz. Ünal 2011, 469.

⁶² 1 menn = 5,773 kg. Bkz. Ünal 2011, 462.

	bağat		4500
Gabbara-i Sufla	şıra	1000	5000
Gabbara-i Ulya	şıra	200	1000
Kara Ali	şıra ve incir	500	2500
Şahabi	bağat		3500
	şıra	200	1000
Ferec	incir	300	1500
Kuşderaniye	incir	80	400
	bağat		1000
Bahis	şıra	100	500
Şilegan	şıra	400	2000
	incir	220	1100
Zeytuni	şıra ve incir	40	200
	bağat		1000
Mübareki	şıra ve incir	40	200
Kapusiiye	bağ ve incir	100	500
Til	incir	100	500
Şeyh Bello	bağat ve şıra	600	3000
	incir	400	2000
Kirsi	şıra	250	1250
	incir	1040	5200
Muklisiyye	bağat,şıra ve incir	200	1000
Nefs-i Til'afer	incir ve bağat	2000	10000
Hatuniye	şıra	600	3000
Hayal	şıra	200	1000
Muhtelif Bağ			3000
Toplam		9.690	61450

1518 yılında köy ve mezra'aların ; hass-ı mirliya, zeamet ve tımar olmak üzere tasarruf edildiği bilinmektedir. Mirliya hassı olarak ayrılan köyler: Kızılıcakend, Gabbara-i Sufla, Gabbara-i Ulya, Kara Ali, Şahabi, Ferec, Kuşderaniye, Bahis, Şilegan, Zeytun, Mübareki'dir. Zeamet dirlik türünde tasarruf edilen köyler; Kapusiiye, Til, Şeyh Bello, Hatuniye iken tımar erbabı tasarrufunda olan köyler ise, Çayan, Harabe, Ağbuğa, Karak, Avukni, Karkuyu, Böğrüdülük, Harki, Tuzcu, Sultanşa-i Arap, Mendo, Kirsi, Muklisiyye'dir. Üretimi gerçekleşen hububattan ve diğer zirai ürünlerden alınan öşürler ve köylünün devlete ödemekle yükümlü olduğu diğer vergi ve resimler, köylerin hasıllarını teşkil etmekte idi.⁶³ Bu bağlamda 1518 ve 1523 yıllarına dair şehrin ve mevcut köylerin hasıllarını mukayese edebilmekteyiz. 1518 yılında nefis-i Sincar 80.000 akçe, Karye-i Kızılkend 7.000 akçe, Gabbara-i Sufla 18.000 akçe, Gabbara-i Ulya 8.000 akçe, Kara Ali 8.000 akçe, Şahabi 7.000 akçe, Ferec 10.000 akçe, Kuşderaniye 4.500 akçe, Bahis 6.500 akçe, Şilegan 7.000 akçe, Zeytun 4.000 akçe, Mübareki 4.500 akçe, Kayabaş 2.000 akçe, Kapusiiye 5.000 akçe, Til 5.000 akçe, Sultanşa-i Arab 4.000 akçe, Şeyh Bellu 12.000 akçe, Mendo 3.000 akçe, Kirsi 18.000 akçe, Muklisiyye 5.500 akçe, nefis-i Til'afer 66.000 akçe, Cabbare 2.000 akçe, Harab 2.000 akçe, Ağbuğa 2.000 akçe, Karak 2.000 akçe, Karkuyu 2.000 akçe, Böğrüdülük 2.000 akçe, Harki 1.000 akçe, Tuzcu 1.000 akçe, Hatuniye 41.000 akçe, Hayal 30.000 akçe⁶⁴ idi. Nitekim bu dönemde Sincar nahiyesi ile Til'afer nahiyesine bağlı köylerin toplam hasılları 292.000 akçeye malik idi. 1523 yılı icmal defterindeki verilere göre ise sancakta 3 zeamet ve 11 tımar kaydının olduğu⁶⁵ ve

⁶³ Osmanlı vergi düzeni ile ilgili olarak bkz. Ünal 2017, 165 vd.

⁶⁴ Gelirin 15.000 akçesi, bu köyde bulunan zaviyenin Seyyid Hüsameddin adındaki zaviyedârına tahsis edilmiştir.

⁶⁵ BOA. TD 998, 70.

XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sincar Sancağı'nın Demografik ve Ekonomik Durumu

mirlivâ hassı için ayrılan köy sayısının 24'e yükseldiği bilinmektedir.⁶⁶ Bu köyler arasında züemâ ve erbâb-ı tımarın tasarrufuna bırakıldığına dair üzerine şerh düşülen köylerin de mevcut olması dikkat çeken husustur. Zeamet ve tımar tasarrufuna ayrılan köyler ise "*züemâ ve erbâb-ı tımar der livâ-i mezkur*" olarak bir arada yazılmıştır.⁶⁷ Bu köyler, Karye-i Muklisiyye (der tasarruf-ı züemâ), Karye-i Zeytun (der tasarruf-ı züemâ ve erbâb-ı tımar), Karye-i Kayabaş (der tasarruf-ı züemâ), Karye-i Kuşderan (der tasarruf-ı erbâb-ı tımar), Karye-i Kapuş (der tasarruf-ı züemâ) olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan Musul Sancağı sınırları içerisinde bulunan Karye-i nefis-i Acuze, Karye-i Kafiru'z-zaman, Karye-i Karavan, Karye-i Palas, ve Mezra-i Til Barid'in hasıllarının Sincar mirlivasının tasarrufuna tahsis edildiği bilinmektedir.⁶⁸

1523 yılında 28 köyü bulunan Sincar nahiyesinin köy ve mezralarının toplam hasılı 213.483 akçe olup, 23.478 akçe ile karye-i Hatuniye ve 16.385 akçe ile de karye-i nefis-i Hayal ile hasılı yüksek olan yerler idi. Nahiyedeki mezralar içerisinde ise züema taifesinin tasarrufunda olduğu anlaşılan *mezra-i Bennu*'nun 5.432 akçe hasıl ile öne çıktığı görülmektedir. 1523'te 11 köyü mevcut olan Til'Afer nahiyesindeki köy ve mezraların hasılları toplamı 60.293 akçe olup en yüksek hasıla sahip köy ve mezra ise, 23.432 akçe ile *karye-i Cebbare*, 2.500 akçe hasıl ile de *mezra-i Ağ-bulak* idi. 1523 yılı Sincar Sancağı'ndaki köy ve mezraların toplam hasılı ise 273.776 akçe idi (Tablo 7).

Tablo 7: 1523 Yılında Sincar Sancağı'nın Köy ve Mezra'a Gelirleri

Nahiye-i Sincar	Hasıl	Nahiye-i Til'Afer	Hasıl
<i>Köy ve Mezraa</i>		<i>Köy ve Mezraa</i>	
Kirsiyurd	12.752	Bozkara – hariçten ekerler-	1.206
Hacı Palas	9.405	Ebu Cafer – hariçten ekerler-	1.984
Kara Ali	7.727	Ağbuğa – hariçten ekerler-	1.912
Gabbara-i ma K.Sufla	11.871	Mez. Haruniyye	1.200
Kızılca Kend Ulya ve Sufla	8.245	Mez. Ali Kara	250
Dillu nd. Benamlu	6.825	Mez. Kazak	500
Kılbaş	5.618	Mez. Mesud	1.175
Hasan Kethüda-i Saclu	5.104	Mez. Buhur	500
Ali Şami-i Saclu	5.739	Merare – hariçten ekerler-	5.214
Ferec	11.268	Şeyh ⁶⁹	240
Muklisiye -tasarruf-ı züemâ	3.752	Cerayikendi – hariçten ekerler-	1.180
Mübareki	4.923	Mez. Ağ-bulak	2.500
Sultanoğlu -tasarruf-ı erbâb-ı tımar	4.624	Böğrüdelük – hariçten ekerler-	1.621
Süksün	7.267	Karkuyu – hariçten ekerler-	7.135
Şihablu	7.143	Cebbare	23.432
Zeytun- tasarruf-ı züemâ ve tımar	4.057	Ukunu	6.099
Döğene	5.833	Harki	4.145
Sufiler	1.441	TOPLAM	60.293
Bahis	9.378		
Til	7.297		
Bennû	5.437		
Kabayış-tasarruf-ı züemâ	3.469		
Kuşderan-tasarruf-ı züemâ ve tımar	4.510		
Kapus-tasarruf-ı züemâ	3.624		
Mez. Böğen	500		

⁶⁶ BOA. TD 998, 66.

⁶⁷ BOA. TD 998, 67.

⁶⁸ BOA. TD 998, 76.

⁶⁹ Zaviyedar olarak kayıtlı iki nefere bu mezradan birer çiftlik yer verilmiştir. BOA. TD 998, 68.

Mez. Bennû -tasarruf-ı zûemâ	5.432
Mez. Aygırgözü -tasarruf-ı zûemâ	200
Mez. Sinubudağı- tımar ve zûemâ	200
Zindegan	1.500
Mez.Badıcan	2.000
Mez. Köse	1.000
Mez. Zir-i Dürh	200
Hatuniye	23.478
K.Nefs-i Hayal ⁷⁰	16.385
Mez. Umra	880
Mez. Sunkurlu	200
Mez. Mengugan	999
Zeytunlu Büzürg	3.200
TOPLAM	213.483

Sulama

Sincar Sancağı'nın sulama imkanları yönüyle hayli elverişli olduğu bilinmektedir. Hirmas ve Sarsar nehirleri ile bunlara bağlı kollar, yöredeki ovalara ve köylerin arazilerine hayat vermekte idi. Nehre bağlı kollardan kahrizler⁷¹ vasıtasıyla oluşturulan su arkları⁷², hem hanelerin su gereksinimini karşılamakta hem de hububat ürünleri bakımından önem arz eden değirmenlerin sürekli faaliyette bulunmasını sağlamakta idi. İncelediğimiz kayıtlarda "mahsulat-ı avlak" ile "resm-i avlak" adlarında vergilere rastlanılmıştır ki avlak'ın; dere, vadi, su cedveli gibi anlamlara gelmesi⁷³, sancakta bu gibi bölgelerde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerden de vergi alındığı fikrini vermektedir. Sincar'da Gabbara-i Ulya, Ferec, Gabbara-i Ulya, Kapusiyye, Hatuniye, Hayal köyleri ile nefis-i Til'ifer'de avlak vergisi alınmakta idi. Nitekim 1518 yılında 20'si şehirde bulunmak üzere 73 avlaktan 71.100 akçe, 1523'te ise 65 avlaktan 8.500 akçe alınmıştır.

Hayvancılık

Sincar Sancağı'nda hayvancılıkla ilgili alınan vergilere bakıldığında küçükbaş hayvancılık ile vahşi hayvan istihsal faaliyetinin öne çıktığı görülmektedir. 1518 yılında 11.500 akçe ağnâm vergisi alınmakta olup, bunun 4.000 akçesi miriliva hassına ayrılmıştır. Her iki koyundan birer akçe resim alındığı bilindiğine göre⁷⁴ sancakta yetiştirilen koyun sayısının 23.000 olduğu ifade edilebilir. 1523 yılında ise alınan ağnâm vergi miktarı 28.000 akçeye yükselmiş ve bu gelirin tamamı miriliva hassına ayrılmıştır. Söz konusu gelirin 22.000 akçesinin şehirli reayadan alınması, hayvancılığın bu sancaktaki şehirli reaya için de önemli bir geçim kaynağı olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan sancakta avcılıkta kullanılan şahin ve balaban⁷⁵ gibi vahşi kuş besleyenlerden de 1518'de 3.500 akçe, 1523 yılında ise 3.000 akçe vergi alınmıştır.

Sınâi ve Ticaret

Tarım ve hayvancılığın yanı sıra sancakta küçük çaplı da olsa sınâi ve ticari faaliyetlerin gerçekleştiği bilinmektedir. Sınâi ekonomiden sağlanan gelir kapsamında bakıldığında değirmenlerin ciddi bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Zira değirmen, klasik dönemin en önemli sanayi tesislerinden birisidir. Halkın temel gıda maddesi olan buğday ve arpa, buralarda öğütülerek un haline getirilmektedir.⁷⁶ Sincar Sancağı'nda değirmenlerin şehir merkezinde yoğunlaşması ve köylerde hemen hemen hiç değirmene rastlanılmaması, köylerin şehirle olan mesafesinin uzak olmadığını düşündürmektedir. Bu bağlamda sancakta 1518 yılında 13 değirmenin toplam geliri 20.320 akçe iken bu değirmenlerin 1523 yılındaki gelirlerine dair herhangi bir bilgiye

⁷⁰ Gelirin 7.052 akçelik kısmı Malikane-i Vakf-ı Zaviye Abdülkadir Geylani'ye ayrılmıştır.

⁷¹ Kahriz: Yer altındaki su yolu. Bkz. Sâmî 2004, 1138.

⁷² *Musul Vilayeti Salnamesi*, H.1308/M.1891, 119.

⁷³ Sâmî 2004, 59.

⁷⁴ Akgündüz 1991, 281.

⁷⁵ Avcılıkta kullanılan bir çeşit doğan veya çakır. Bkz. Ünal 2011, 82.

⁷⁶ Ünal 2017, 183.

XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sincar Sancağı'nın Demografik ve Ekonomik Durumu

ulaşamamaktayız. Değirmenlerin dışında, mirlivâ hasları içerisinde 3 adet boyahane⁷⁷ ve 3 adet tabakhane⁷⁸ tesisi bulunmakta idi. Nefs-i Sincar ile nefis-i Til'Afer dışında *Hatuniye* köyünde de boyahane ve tabakhane kaydının olması, zikredilen köyün nüfus miktarının fazlalığı ile yakından ilgili olmalıdır. 1518'de sancağın boyahane gelirleri toplamı 18.500 akçe, tabakhane gelirleri ise 9.500 akçe'dir. 1523 yılında, tabakhane gelirinin olmadığı görülen sancağın boyahane gelirleri, 19.440 akçesi Sincar şehrindeki boyahaneye ait olmak üzere toplam 23.040 akçeye yükselmiştir. Ayrıca "*mukataa-i hammare*"⁷⁹ olarak kaydedilen işletme gelirinin 400 akçe olduğu tespit edilmektedir.

Sincar Sancağı'nda gerçekleşen ticari faaliyetlerin sancak ekonomisi açısından önem arz ettiği bilinmektedir; ancak ticari vergi kalemlerindeki çeşitliliğe ve sağlanan gelir miktarlarına bakıldığında sancakta çok canlı bir ticari hayatın olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, 1523 yıllarına ait Sincar Sancağı'nın ticari gelirlerini teşkil eden ihtisâb, tamga-i ağnam, tamga-i hıml, tamga-i gön ve sahtiyan gibi ticari vergi kalemlerini, bölgedeki diğer sancaklarla mukayese ettiğimizde ortaya çıkan tablo, tespitlerimizi doğrulamaktadır (Tablo 8). Geliri, pazarda satılan mallardan alınan resimlerden, eksik ve hileli mal imal edenlerle eksik tartanlardan alınan cürümlerden müteşekkil olan ihtisâb gelirinin⁸⁰ Sincar Sancağı'ndaki miktarı, 2.565 akçe iken bu sancağa yakın konumda bulunan Mardin ve Musul sancaklarındaki ihtisâb gelirlerinin ise hayli yüksek olduğu bilinmektedir. Pazarda satılan ticari mallardan alınan vergi demek olan tamga resmi⁸¹, farklı türevlerde tahsil edilmekte idi. Öyle ki, pazarda satılan koyunlardan tamga-i ağnam; tabaklanmış, boyanmış ve cilalanmış deriden tamga-i sahtiyan ve gön; ticari nakliyatta deve yükünden ise tamga-i hıml adında vergiler alınmakta olup, Sincar Sancağı'nda tamga-i hıml haricinde zikredilen diğer vergi gelirlerinin düşük seviyede olduğu tespit edilmektedir. Nitekim sancakta tamga-i ağnam geliri 6.800 akçe, tamga-i sahtiyan ve gön geliri 500 akçe idi. Tamga-i hıml vergisine, Mardin ve Musul'da rastlanılmaması ve bölgede bu vergi gelirinin yalnızca Sincar Sancağı'nda görülmesi, devenin ticari taşımacılıkta söz konusu sancak için önemli yere sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 8: 1523 Yılında Sincar Sancağı'nın Ticari Vergi Gelirleri

Vergi Adı	Sincar	Mardin	Musul
İhtisâb	2.565	14.900	5.596
Tamga-i Ağnam	6.800	31.000	22.800
Tamga-i Sahtiyaân ve Gön	500	4.800	6.989
Tamga-i Hıml	7.171	-	-

Sonuç

Yavuz Sultan Selim'in saltanatı döneminde Osmanlı topraklarına katılan Sincar Sancağı, XVI. yüzyılın ilk yarısında üç tahrir süreci geçirmiş olmakla birlikte, bölgenin 1540 yılında yapılan tahririne ait bilgilere ulaşamadığımızdan 1518 ve 1523 yıllarının tahrir verileri ışığında Sincar Sancağı'nın nüfus, yerleşme, sosyo-ekonomik özelliklerine dair bilgiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sancağa adını veren ve yöredeki tek yüksek dağ olarak bilinen Sincar Dağı, sancaktaki nüfus ve yerleşmenin belirleyici unsuru olmuştur. Öyle ki, su kaynakları açısından hayli zengin olduğu bilinen Sincar Dağı, Habur nehrine dökülen Sincar nehrinin de kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Sincar Sancağı'nın periferisinde yer alan ırmaklar ve ovalık alanlar nüfusun bu bölgelerde yoğunluk kazanmasında etken rol oynamıştır. 1518 yılında, sancağın merkezini teşkil eden şehir merkezinde, mahalle oluşumunun olmadığı, şehirdeki Müslüman ve gayrimüslim reayanın bir arada yaşadığı anlaşılmaktadır. 1523 yılında ise, şehirde mahalle ünitelerinin kurulması, bölgede Osmanlı şehir medeniyetinin kısa sürede tesis edildiğini göstermektedir. Nüfusun çoğunluğunun İslam olduğu bilinen sancakta Arap tesirinin baskın olduğu şahıs adlarından anlaşılmaktadır. Diğer taraftan tetkik edilen dönemdeki sancağın gayrimüslim nüfusuna baktığımızda olağanüstü bir artışın yaşanmadığı, diğer bir ifadeyle sancağın

⁷⁷ Boyahâne, dokuma sanayinin yan kollarından birisidir. İpliklerin renklendirilmesi ve kumaşların boyanması burada yapılmaktadır. Bkz. Ünal 2011, 127.

⁷⁸ Tabakhane, koyun, keçi ve sığır derilerinin işlenip (tabaklanıp), ayakkabı, giyim eşyası, hayvan koşumları vs. yapımına elverişli hale getirildiği ve renklendirildiği atölyelerdir. Klâsik devirler sanayiinin en mühim unsurlarından olan tabakhaneler, ülke sathına yayılmıştır. Bkz. Ünal 2011, 656.

⁷⁹ Hammâr; Şarap yapan veya satan, şarapçı, meyhaneci. Bkz. Devellioğlu 2012, 371.

⁸⁰ Ünal 1989, 146.

⁸¹ Ünal 2011, 666.

dışarıdan dikkat çekici bir boyutta gayrimüslim nüfus göçü almadığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıl boyunca şehirdeki Ribat mahallesinin, diğer mahallelere nazaran daha kalabalık olduğu tespit edilmektedir. Sulama imkanlarının zengin olduğu Sancak'taki ekonomik faaliyetler, zirai alanda yoğunluk kazanmıştır. Üretilen ürünler arasında bilhassa incir, üzüm ve şıra öne çıkmaktadır. Sancak'taki tarımsal faaliyetler köylerde sınırlı kalmamış, mezralarda da üretim faaliyetleri gerçekleşmiştir.

Nitekim Sincar Sancağı'nın nüfus ve yerleşme özellikleri ile reayadan alınan vergiler göz önüne alındığında Sincar nahiyesinin, Til'Afer nahiyesine kıyasla hayli gelişme kaydettiği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA. TD 64.

BOA. TD 998.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı

TKGM, TD 97.

Salnameler

Musul Vilayet Salnamesi. H.1308/M.1891.

Araştırma ve İnceleme

Akgündüz, Ahmed. (1991). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.III, İstanbul: OSAV.

Barkan, Ö. Lütfi. (1997). Çiftlik. *İslam Ansiklopedisi*, C.III, 392-397.

Bayartan, Mehmet. (2005). Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, S.13, 93-107.

Braudel, Fernand. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). İstanbul.

Devellioğlu, Ferit. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*. Ankara.

Ebü'l-Fidâ. (2017). *Ebü'l- Fidâ Coğrafyası*, Ramazan Şeşen (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ergenç, Özer. (1984). Osmanlı Şehrindeki <Mahalle> nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine, *Osmanlı Araştırmaları*, C. IV, .69-78.

Evliya Çelebi. (2012). *Seyahatname*. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı (Haz.). 4. Kitap, C.1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gümüüşçü, Osman. (2015). *Coğrafya'ya Davet*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

İbn Batuta. (2015). *İbn Batuta Seyahatnamesi*, Mümin Çevik (Haz.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

İbn Havkal. (2017). *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, Ramazan Şeşen (Terc.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

İlhan, M. Mehdi. (1992). Bıyıklı Mehmed Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul, 116-117.

İnalçık, Halil. (1995). İstanbul: Bir İslâm Şehri. İbrahim Kalın (Çev.). *İslâm Tetkikleri Dergisi –Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı*, C.IX, 243-268.

_____. (1959). Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu. *Belleten*, C.XXIII/S.92, 575-608.

Karaca, Behset. (2003). Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini Fethi ve Burada Uyguladığı İdari Sistem. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, 57-72.

Karaca, B. Karaboğa, D. V. (2019). Osmanlı Medeniyeti, Yerleşmesi ve İskânına Etki Eden En Önemli Kurumlardan Biri Olan Tekke ve Zaviyeler: Hamid Sancağı Örneği. *History Studies*,11/5, 1585-1606.

XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sincar Sancağı'nın Demografik ve Ekonomik Durumu

- Kitapçı, Zekeriya. (1993). *Saadet Asrında Türkler İlk Türk Sahâbe Tabî ve Tebea Tabîleri*, Konya.
- Kunt, İ. Metin. (1978). *Sancaktan Eyalete*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar. (1978). Zâviyeler (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme). *Vakıflar Dergisi*, S.12, 247-269.
- Plessner, M. (1988). Sincar. *İslam Ansiklopedisi*, C.X, İstanbul, 676.
- Sahillioğlu, Halil. (1990). Osmanlı Döneminde Irak'ın İdari Taksimatı. Mustafa Öztürk (Çev.). *Belleten*, C.54/S.211, 1233-1257.
- Strange, Guy Le. (2015). *Doğu Hilafetinin Memleketleri*, Adnan Eskikurt – Cengiz Tomar (Terc.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi
- Şemsettin Sâmî. (1306). *Kâmûsu 'l-A 'lâm*, C.IV, İstanbul. 2653-2654.
- _____. (2004). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ünal, Mehmet Ali. (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- _____. (2013). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- _____. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- _____. (2017). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- _____. (2004). Diyarbakir'de Osmanlı Hakimiyeti'nin ve Diyarbakir Beylerbeyliği'nin Kurulması. *I.Uluslar arası Oğuzlardan Osmanlı'ya Diyarbakir Sempozyumu Bildirileri*, Diyarbakir. 567-573.